

Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport

DECRET 70/2019, de 17 de maig, del Consell, de declaració de bé d'interés cultural, amb la categoria de lloc històric, de la Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora. [2019/5440]

Preàmbul

L'article 49.1.5 de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana estableix la competència exclusiva de la Generalitat en matèria de patrimoni històric, artístic, monumental, arquitectònic arqueològic i científic, sense perjudici del que disposa el número 28 de l'apartat 1 de l'article 149 de la Constitució Espanyola.

L'article 26.2 de Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià disposa que la declaració d'un bé d'Interés cultural es farà mitjançant decret del Consell, a proposta de la conselleria competent en matèria de cultura. Tot això sense perjudici de les competències que l'article 6 de la Llei 16/1985, de 25 de juny, del patrimoni històric espanyol, reserva a l'Administració general de l'Estat.

Aquest decret s'adequa als principis de bona regulació establits en l'article 129 de la Llei 39/2015, de 30 d'octubre, del procediment administratiu comú de les administracions públiques, i s'acredita la concurrència en aquesta iniciativa normativa dels principis de necessitat, eficàcia, proporcionalitat, seguretat jurídica, transparència en el seu procés d'elaboració, i eficiència.

En compliment del principi de necessitat i eficàcia l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana preceptua en l'article 12 que la Generalitat vetlarà per la protecció i la defensa de la identitat i els valors del poble valencià i el respecte a la diversitat i al patrimoni històric d'aquest.

La Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora és un lloc vinculat a esdeveniments del passat i a creacions culturals de valor històric i etnològic de primer ordre, amb projecció nacional i internacional en els seus productes. Va exercir de pont entre el taller artesanal i la fàbrica industrial, i va disposar, fins i tot, d'un sistema assistencial propi per als seus empleats i va escapar a la rígida organització monopolística dels gremis. Aquest immoble i els mitjans personals i materials associats apunten ja a la implantació de la llibertat de comerç i d'establiment i constitueix antecedent de l'actual sector del taulell de Castelló sobre la base de la tradició transmesa per la mà d'obra altament qualificada procedent de la fàbrica. Quan s'incorporen aquests valors culturals en grau excepcionalment significatiu, s'imposa el seu màxim reconeixement en l'àmbit patrimonial mitjançant la declaració com a Bé d'Interés Cultural de conformitat amb el mandat que conté la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià.

En compliment del principi de proporcionalitat, l'Ajuntament de l'Alcora ha sol·licitat expressament el reconeixement com a Bé d'Interés Cultural de la Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora, i aquest decret constitueix l'eina necessària i imprescindible per a la preservació i la recuperació de la fàbrica original dels Comtes d'Aranda i de les incorporacions posteriors a aquesta de valor etnològic que conformen fites definitives en la història de la ceràmica de l'Alcora i, en general, de la província de Castelló.

En compliment del principi de seguretat jurídica, aquesta formalització tutelar i la normativa que s'hi estableix concilia la protecció obligada a un bé de significació patrimonial molt destacada amb la definició precisa de l'estatut jurídic dels propietaris afectats, les facultats dels quals es limiten en la mesura estrictament necessària per a preservar els valors culturals detectats, i s'estableix el règim de l'autorització prèvia i preceptiva de l'òrgan competent en matèria de patrimoni cultural en l'àmbit delimitat del bé d'Interés cultural.

En compliment del principi de transparència, per a potenciar la participació activa de les persones destinatàries en l'elaboració d'aquesta iniciativa normativa, s'ha notificat la iniciació de l'expedient a totes i cadascuna de les persones propietàries afectades, s'ha suscitat la intervenció activa de la ciutadania a través del tràmit d'informació públi-

Conselleria de Educación, Investigación, Cultura y Deporte

DECRETO 70/2019, de 17 de mayo, del Consell, de declaración de bien de interés cultural, con la categoría de sitio histórico, de la Real Fàbrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora. [2019/5440]

Preámbulo

El artículo 49.1.5 del Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana, establece la competencia exclusiva de la Generalitat en materia de «Patrimonio histórico, artístico, monumental, arquitectónico arqueológico y científico, sin perjuicio de lo que dispone el número 28 del apartado 1 del artículo 149 de la Constitución Española.

El artículo 26.2 de Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano dispone que la declaración de un Bien de Interés Cultural se hará mediante decreto del Consell, a propuesta de la conselleria competente en materia de cultura. Todo ello sin perjuicio de las competencias que el artículo 6 de la Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español reserva a la Administración General del Estado.

El presente decreto se adecua a los principios de buena regulación establecidos en el art. 129 de la Ley 39/2015, de 30 de octubre, del Procedimiento Administrativo Común de las Administraciones Públicas, habiéndose acreditado la concurrencia en esta iniciativa normativa de los principios de necesidad, eficacia, proporcionalidad, seguridad jurídica, transparencia en su proceso de elaboración, y eficiencia.

En cumplimiento del principio de necesidad y eficacia el Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana preceptúa en su artículo 12 que la Generalitat velará por la protección y defensa de la identidad y los valores del Pueblo Valenciano y el respeto a su diversidad y a su patrimonio histórico.

La Real Fàbrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora es un lugar vinculado a acontecimientos del pasado y a creaciones culturales de valor histórico y etnológico de primer orden, con proyección nacional e internacional en sus productos. Ejerció de puente entre el taller artesanal y la fàbrica industrial, disponiendo incluso de un sistema asistencial propio para sus empleados y escapando a la rígida organización monopolística de los Gremios. Este inmueble y los medios personales y materiales asociados al mismo apuntan ya a la implantación de la libertad de comercio y de establecimiento y constituye antecedente del actual sector azulejero de Castellón con base en la tradición transmitida por la mano de obra altamente calificada procedente de la fàbrica. Al incorporar estos valores culturales en grado excepcionalmente significativo, se impone su máximo reconocimiento a nivel patrimonial mediante la declaración como Bien de Interés Cultural de conformidad con el mandato contenido en la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano.

En cumplimiento del principio de proporcionalidad, el Ayuntamiento de L'Alcora ha solicitado expresamente el reconocimiento como Bien de Interés Cultural de la Real Fàbrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora, constituyendo este decreto la herramienta necesaria e imprescindible para la preservación y recuperación de la fàbrica original de los Condes de Aranda y de las incorporaciones posteriores a la misma de valor etnológico que conforman hitos definitivos en la historia de la ceràmica de L'Alcora y en general de la provincia de Castellón.

En cumplimiento del principio de seguridad jurídica, la presente formalización tutelar y la normativa que en la misma se establece, concilia la obligada protección a un bien de destacadísima significación patrimonial con la definición precisa del estatuto jurídico de los propietarios afectados, cuyas facultades se limitan en la medida estrictamente necesaria para preservar los valores culturales detectados, estableciéndose el régimen de la previa y preceptiva autorización del órgano competente en materia de patrimonio cultural en el ámbito delimitado del Bien de Interés Cultural.

En cumplimiento del principio de transparencia, para potenciar la participación activa de las personas destinatarias en la elaboración de esta iniciativa normativa, se ha notificado la iniciación del expediente a todas y cada una de las personas propietarias afectadas, se ha suscitado la intervención activa de la ciudadanía a través del trámite de informa-

ca, i es confereix, finalment, audiència a les persones titulars de drets integrats en propietats de cases per pisos, sense que s'hagen formulat al·legacions, ni objeccions a la proposta normativa.

En compliment del principi d'eficiència, aquesta disposició reglamentària tan sols implementa el tràmit de l'autorització administrativa prèvia i preceptiva de l'òrgan competent en matèria de cultura per a qualsevol actuació de transcendència patrimonial que pretenga fer-se en l'àmbit delimitat del lloc històric només als efectes de salvaguardar les preexistències originals de la fàbrica i de les accions posteriors d'aquesta que incorporen valors etnològics, tal com apareixen descrites en l'annex I, en relació de causa a efecte, i no comporta cap càrrega per a l'Administració, ja que no prejutja ni estableix com a impròpies les implantacions edificatòries actuals materialitzades en l'àmbit delimitat a efectes tutelars.

Mitjançant resolució de 16 de juliol de 2018, de la Conselleria d'Educació, Investigació Cultura i Esport, es va acordar incoar l'expedient per a la declaració de Bé d'Interés Cultural amb la categoria de lloc històric, a favor de la Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora, que determina els seus valors, la delimita descriuint els immobles que s'hi associen des de temps immemorials, articula la normativa protectora corresponent i se sotmet l'expedient incoat a tràmit d'informació pública.

S'han complert tots els tràmits legalment preceptius d'acord amb les disposicions vigents.

Consta en l'expedient l'informe favorable a la declaració de Bé d'Interés Cultural del Consell Valencià de Cultura, de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, del Consell Valencià de Cultura i de la Universitat Jaume I de Castelló, que han donat la seua conformitat a la proposta declarativa que se'ls ha elevat, de conformitat amb el que estableix l'article 27.5 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià.

Així mateix s'han recaptat de les conselleries afectades els informes que exigeix l'article 43 de la Llei 5/1983, de 30 de desembre, de la Generalitat, del Consell, sense que aquestes hagen formulat cap al·legació.

Per tot això, d'acord amb el que estableix la normativa referenciada, conforme amb el Consell Jurídic Consultiu de la Comunitat Valenciana, a proposta del conseller d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, prèvia deliberació del Consell, en la reunió del 17 de maig de 2019,

DECRETE

Article 1. Objecte

Aquest decret té per objecte declarar Bé d'Interés Cultural, amb la categoria de lloc històric, la Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora a l'Alcora (Castelló), determinar els valors excepcionals que en justifiquen la declaració amb aquesta tipificació protectora, delimitar l'àmbit afectat per la declaració, descriure els immobles que s'associen a aquesta des de temps immemorials i amb els quals s'identifica, i establir la normativa protectora corresponent d'aquesta d'acord amb els annexos d'aquest decret.

Article 2. Règim general d'intervencions en el lloc històric

Mentre no s'aprove un pla especial de protecció o instrument urbanístic assimilable de contingut determinatiu anàleg, qualsevol intervenció de transcendència patrimonial que pretenga fer-se en l'àmbit delimitat del lloc històric requerirà l'autorització prèvia de la conselleria competent en matèria de cultura. L'autorització s'emetrà aplicant els criteris d'aquest decret, i en defecte d'això, els enumerats en els articles 38 i 39 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, tot això sense perjudici de les autoritzacions que per l'aplicació d'altres normatives sectorials hi resulten procedents.

La proposta d'intervenció haurà de definir el seu abast i estar acompanyada de la documentació tècnica oportuna. També haurà d'especificar la ubicació parcel·l·lària, així com adjuntar les fotografies que permeten constatar la situació actual i la transcendència patrimonial que té.

ción pública, confiriéndose finalmente audiencia a las personas titulars de derechos integrados en propiedades de casas por pisos, sin que se hayan formulado alegaciones, ni objeciones a la propuesta normativa.

En cumplimiento del principio de eficiencia, la presente disposición reglamentaria tan solamente implementa el trámite de la previa y preceptiva autorización administrativa del órgano competente en materia de cultura para cualquier actuación de transcendencia patrimonial que pretenda realizarse en el ámbito delimitado del Sitio Histórico a los solos efectos de salvaguardar las preexistencias originales de la fábrica y de las acciones posteriores de la misma que incorporan valores etnológicos, tal y como aparecen descritas en el anexo I, en relación de causa a efecto, y no conlleva carga alguna para la Administración, al no perjudicar, ni establecerse como impropias las actuales implantaciones edificatorias materializadas en el ámbito delimitado a efectos tutelares.

Mediante resolución de 16 de julio de 2018, de la Conselleria de Educación, Investigación Cultura y Deporte, se acordó incoar el expediente para la declaración de Bien de Interés Cultural con la categoría de Sitio Histórico, a favor de la Real Fábrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora, determinando sus valores, delimitándola, describiendo los inmuebles que se asocian a la misma desde tiempo inmemorial, articulando la correspondiente normativa protectora y sometiendo el expediente incoado a trámite de información pública.

Se han cumplido todos los tramites legalmente preceptivos de acuerdo con las disposiciones vigentes.

Consta en el expediente el informe favorable a la declaración de Bien de Interés Cultural del Consell Valencià de Cultura, de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos, del Consell Valencià de Cultura y de la Universitat Jaume I de Castelló, que han prestado su conformidad a la propuesta declarativa que se les ha elevado, de conformidad con lo que establece el artículo 27.5 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano.

Asimismo se han recabado de las consellerias afectadas los informes exigidos por el artículo 43 de la Ley 5/1983, de 30 de diciembre, de la Generalitat, del Consell, sin que se haya formulado por las mismas alegación alguna.

Por todo ello, de acuerdo con lo establecido en la normativa referenciada, conforme con el Consell Jurídic Consultiu de la Comunitat Valenciana, a propuesta del conseller de Educación, Investigación, Cultura y Deporte, previa deliberación del Consell, en la reunión del 17 de mayo de 2019,

DECRETO

Artículo 1. Objeto

Este decreto tiene por objeto declarar Bien de Interés Cultural, con la categoría de Sitio Histórico, la Real Fábrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora en L'Alcora (Castellón), determinar los valores excepcionales que justifican su declaración con esta tipificación protectora, delimitar el ámbito afectado por la declaración y describiendo los inmuebles que se asocian a la misma desde tiempo inmemorial y con los que se identifica, estableciendo la correspondiente normativa protectora de la misma de acuerdo con los anexos de este decreto.

Artículo 2. Régimen general de intervenciones en el sitio histórico

En tanto no se apruebe un plan especial de protección o instrumento urbanístico asimilable de análogo contenido determinativo, cualquier intervención de transcendencia patrimonial que pretenda realizarse en el ámbito delimitado del Sitio Histórico, requerirá la previa autorización de la Conselleria competente en materia de cultura. La autorización se emitirá aplicando los criterios de este decreto, y en su defecto, los enumerados en los artículos 38 y 39 de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, todo ello sin perjuicio de las autorizaciones que por la aplicación de otras normativas sectoriales resulten procedentes.

La propuesta de intervención deberá definir su alcance e ir acompañada de la documentación técnica oportuna. También deberá especificar la ubicación parcelaria, así como adjuntar las fotografías que permitan constatar la situación actual y su transcendencia patrimonial.

Article 3. Criteris d'intervenció

a) Qualsevol intervenció haurà d'estar encaminada a la preservació, la recuperació, la restauració i la rehabilitació de l'arquitectura de la fàbrica original dels comtes d'Aranda i les modificacions fabrils posteriors que es consideren d'Interés etnològic per a la història de la ceràmica de l'Alcora. S'ajustarà als criteris següents:

– La intervenció respectarà les característiques i els valors essencials de l'immoble. Es conservaran les seues característiques volumètriques, espacials, morfològiques i artístiques, així com les aportacions de diferents èpoques que hagen enriquit els seus valors originals. En cas que s'autoritze alguna supressió, haurà de quedar degudament documentada.

– Es preservarà la integritat de l'immoble i no s'autoritzarà la separació de cap de les seues parts essencials ni dels elements que li són consubstancials, excepte en benefici de la seua pròpia protecció i de la seua difusió pública o quan medie un canvi d'ús i sempre amb autorització de la conselleria competent en matèria de cultura.

– Podran autoritzar-se, sempre que hi haja alguna pervivència d'elements originals o coneixement documental suficient d'allò perdut, les reconstruccions totals o parcials del bé. En tot cas haurà de justificarse documentalment el procés reconstructiu. La reconstrucció procurarà, en la mesura que les condicions tècniques ho permeten, la utilització de procediments i materials originaris. El resultat haurà de fer-se comprensible a través de gràfics, maquetes, mètodes virtuals o qualsevol tècnica de representació que permeta la diferenciació entre els elements originals i els reconstruïts.

b) Els usos permesos seran tots els que siguen compatibles amb la posada en valor i gaudi patrimonial de la fàbrica i els seus espais annexos i contribuïsquen a la consecució d'aquestes finalitats. L'autorització particularitzada d'ús es regirà pel que disposa l'article 18 de la Llei 4/1998.

c) A fi de conservar el paisatge tradicional de l'àmbit no es permetrà cap edificació nova per a qualsevol ús.

Article 4. Preservació de la silueta paisatgística i de la imatge arquitectònica

Totes les actuacions que poden tindre incidència sobre la percepció correcta i la dignitat en l'estima de l'escena o el paisatge del lloc històric, com seria el cas de l'afecció dels espais lliures per actuacions de reurbanització, enjardinament o arbratge, provisió de mobiliari urbà, assignació d'ús i ocupacions de la via pública, etc., o com podria ser-ho també la implantació de rètols, marquesines, tendals, instal·lacions vistes, antenes, etc., o qualsevol altres de rellevància i conseqüències similars, hauran de sotmetre's a autorització de la conselleria competent en matèria de cultura, que resoldrà conformement les determinacions de la llei i els criteris de percepció i dignitat al·ludits anteriorment.

Article 5. Elements impropis

Queda proscriu la introducció d'anuncis o publicitat exterior (excepte cartells informatius dels noms i activitats dels edificis), en qualsevol de les seues acepcions, que irrompa en aquesta escena urbana, excepte les d'activitats culturals o esdeveniments festius que, ocasionalment, reversibles i per temps limitat, sol·liciten i obtinguen autorització expressa de la conselleria competent en matèria de cultura.

Article 6. Patrimoni arqueològic

En qualsevol intervenció que afecte el subsòl del lloc històric, resultarà d'aplicació el règim tutelar establert en l'article 62 de la Llei 4/1998, per a la salvaguarda del patrimoni arqueològic. Particularment resultarà d'aplicació aquest règim cautelar als treballs relatius a l'arqueologia de l'arquitectura, és a dir, a les actuacions que tenen com a objecte els elements constructius i les pervivències dels edificis històrics que quan era el moment van conformar el conjunt fabril.

Article 7. Actuacions il·legals

La contravenció del que preveu aquesta normativa determinarà la il·legalitat de l'actuació amb la restitució consegüent dels valors afectats, si escau, i la responsabilitat de les persones causants en els termes establerts en l'article 37 de la Llei 4/1998.

Artículo 3. Criterios de Intervención

a) Cualquier intervención deberá ir encaminada a la preservación, recuperación, restauración y rehabilitación de la arquitectura de la fábrica original de los Condes de Aranda y las modificaciones fabriles posteriores que se consideren de interés etnológico para la historia de la cerámica de L'Alcora. Se ajustará a los siguientes criterios:

– La intervención respetará las características y valores esenciales del inmueble. Se conservarán sus características volumétricas, espaciales, morfológicas y artísticas, así como las aportaciones de distintas épocas que hayan enriquecido sus valores originales. En caso de que se autorice alguna supresión deberá quedar debidamente documentada.

– Se preservará la integridad del inmueble y no se autorizará la separación de ninguna de sus partes esenciales ni de los elementos que le son consustanciales, salvo en beneficio de su propia protección y de su difusión pública o cuando medie un cambio de uso y siempre con autorización de la conselleria competente en materia de cultura.

– Podrán autorizarse, siempre que exista alguna pervivencia de elementos originales o conocimiento documental suficiente de lo perdido, las reconstrucciones totales o parciales del bien. En todo caso deberá justificarse documentalmente el proceso reconstructivo. La reconstrucción procurará, en la medida que las condiciones técnicas lo permitan, la utilización de procedimientos y materiales originarios. El resultado deberá hacerse comprensible a través de gráficos, maquetas, métodos virtuales o cualquier técnica de representación que permita la diferenciación entre los elementos originales y los reconstruidos.

b) Los usos permitidos serán todos aquellos que sean compatibles con la puesta en valor y disfrute patrimonial de la fábrica y sus espacios anexos y contribuyan a la consecución de dichos fines. La autorización particularizada de uso se regirá por lo dispuesto en el artículo 18 de la Ley 4/1998.

c) A fin de conservar el paisaje tradicional del ámbito no se permitirá nueva edificación alguna para cualquier uso.

Artículo 4. Preservación de la silueta paisajística y de la imagen arquitectónica

Todas las actuaciones que puedan tener incidencia sobre la correcta percepción y la dignidad en el aprecio de la escena o paisaje del sitio histórico, como sería el caso de la afección de los espacios libres por actuaciones de reurbanización, ajardinamiento o arbolado, provisión de mobiliario urbano, asignación de uso y ocupaciones de la vía pública, etc., o como podría serlo también la implantación de rótulos, marquesinas, toldos, instalaciones vistas, antenas, etc., o cualesquiera otros de similar relevancia y consecuencias, deberán someterse a autorización de la conselleria competente en materia de cultura, que resolverá con arreglo a las determinaciones de la ley y los criterios de percepción y dignidad antes aludidos.

Artículo 5. Elementos impropios

Queda proscriu la introducción de anuncios o publicidad exterior (excepto carteles informativos de los nombres y actividades de los edificios), en cualquiera de sus acepciones, que irrompa en dicha escena urbana, salvo las de actividades culturales o eventos festivos que, de manera ocasional, reversible y por tiempo limitado, soliciten y obtengan autorización expresa de la conselleria competente en materia de cultura.

Artículo 6. Patrimonio arqueológico

En cualquier intervención que afecte al subsuelo del Sitio Histórico, resultará de aplicación el régimen tutelar establecido en el artículo 62 de la Ley 4/1998, para la salvaguarda del patrimonio arqueológico. Particularmente resultará de aplicación este régimen cautelar a los trabajos relativos a la arqueología de la arquitectura, es decir, a aquellas actuaciones que tengan como objeto los elementos constructivos y las pervivencias de los edificios históricos que en su día conformaron el conjunto fabril.

Artículo 7. Actuaciones ilegales

La contravención de lo previsto en la presente normativa, determinará la ilegalidad de la actuación con la consiguiente restitución de los valores afectados en su caso y la responsabilidad de las personas causantes en los términos establecidos en el artículo 37 de la Ley 4/1998.

Article 8. Delimitació del Bé

El Bé d'Interès Cultural queda definit tant literalment com gràficament en els annexos d'aquest decret. La documentació complementària obra en l'expedient.

DISPOSICIONS ADDICIONALS

Primera. Inscripció en l'Inventari general del patrimoni cultural valencià

Aquesta declaració de Bé d'Interès Cultural de la Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora a l'Alcora (Castelló) s'inscriurà en la secció primera de l'Inventari General del patrimoni cultural valencià i en el Registre General de Béns d'Interès Cultural, dependent de l'Administració General de l'Estat.

Segona. Incidència pressupostària

L'aplicació i el desenvolupament d'aquest decret no podrà tindre cap incidència en la dotació dels capítols de despesa que s'assigna a la conselleria amb competències en matèria de cultura, en tot cas, haurà de ser atès amb els mitjans personals i materials de la conselleria competent per raó de la matèria.

DISPOSICIONS FINALS

Primera. Entrada en vigor

Aquest decret es publicarà en el *Boletín Oficial del Estado* i en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* i entrarà en vigor l'endemà de la publicació en aquest últim.

Segona. Pla especial de protecció

Conforme al que disposen els articles 34.2 i 39.4 de la Llei 4/1998, l'Ajuntament de l'Alcora haurà d'aprovar el corresponent pla especial de protecció del lloc històric en el termini d'un any a comptar des de la publicació d'aquest decret en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

València, 17 de maig de 2019

El president de la Generalitat,
XIMO PUIG FERRER

El conseller d'Educació, Investigació,
Cultura i Esport,
VICENT MARZÀ IBÁÑEZ

ANNEX I

Delimitació i descripció del bé objecte de la declaració, dels immobles patrimonials que constitueixen referents indiscutibles d'aquest i determinació dels valors del lloc històric

1. Denominació

Lloc històric: Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora.

2. Localització

Comunitat autònoma: Comunitat Valenciana
Província: Castelló
Municipi: l'Alcora
Direcció: Illa cadastral 78964. Parcel·les cadastrals:
01. C/ Fàbrica, 22
02. C/ Fàbrica, 26 i 28
03. Av. de Castelló, 2
04. Av. de Castelló, 4
05. Av. de Castelló, 6

3. Delimitació

La delimitació s'estableix en funció dels criteris següents:

Artículo 8. Delimitación del Bien

El Bien de Interés Cultural queda definido tanto literal como gráficamente en los anexos de este decreto. La documentación complementaria obra en el expediente.

DISPOSICIONES ADICIONALES

Primera. Inscripción en el Inventario general del patrimonio cultural valenciano

Esta declaración de Bien de Interés Cultural de la Real Fábrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora en L'Alcora (Castellón) se inscribirá en la sección primera del Inventario General del patrimonio cultural valenciano y en el Registro General de Bienes de Interés Cultural, dependiente de la Administración General del Estado.

Segunda. Incidencia presupuestaria

La aplicación y desarrollo de este decreto no podrá tener incidencia alguna en la dotación de los capítulos de gasto asignada a la conselleria con competencias en materia de cultura, y en todo caso deberá ser atendido con los medios personales y materiales de la conselleria competente por razón de la materia.

DISPOSICIONES FINALES

Primera. Entrada en vigor

Este decreto se publicará en el *Boletín Oficial del Estado* y en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* y entrarà en vigor el día siguiente al de su publicación en este último.

Segunda. Plan Especial de Protección

Conforme a lo dispuesto en los artículos 34.2 y 39.4 de la Ley 4/1998, el Ayuntamiento de L'Alcora deberá aprobar el correspondiente Plan Especial de Protección del Sitio Histórico en el plazo de un año a contar desde la publicación de este decreto en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

València, 17 de mayo de 2019

El president de la Generalitat,
XIMO PUIG FERRER

El conseller de Educación, Investigación,
Cultura y Deporte,
VICENT MARZÀ IBÁÑEZ

ANEXO I

Delimitación y descripción del bien objeto de la declaración, de los inmuebles patrimoniales que constituyen referentes indiscutibles del mismo y determinación de los valores del sitio histórico

1. Denominación

Sitio Histórico Real Fábrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora

2. Localización:

Comunidad Autónoma: Comunitat Valenciana
Província: Castellón.
Municipio: L'Alcora
Dirección: Manzana catastral 78964. Parcelas catastrales:
01. C/ Fàbrica, 22
02. C/ Fàbrica, 26 y 28
03. Av. de Castellón, 2
04. Av. de Castellón, 4
05. Av. de Castellón, 6

3. Delimitación:

La delimitación se establece en función de los siguientes criterios

– Patrimonials i urbanístics, amb la inclusió dels immobles i els espais urbans vinculats històricament a la fàbrica.

– Arqueològics, en funció de troballes arqueològiques previsible, ja que es presumeix l'existència de molta part de les instal·lacions originals, fins i tot, d'un soterrani, que en l'actualitat estan reblits per enderrocs.

Definició literal de la delimitació:

Origen: vèrtex nord de la parcel·la 07 de l'illa cadastral 78964, punt A.

Sentit: horari.

Línia delimitadora: des del punt d'origen A, la línia recorre en direcció sud el límit de la sèquia, i la inclou, fins a la trobada amb el camí que hi ha. Incorpora el camí fins a girar a nord, i inclou el celobert de l'edifici situat a la parcel·la cadastral 01. Travessa el carrer Fàbrica i continua en direcció sud-est pel límit de les façanes de les illes 78973 i 78901 fins a la sèquia, la incorpora i prossegueix per aquesta fins al punt d'origen.

Definició gràfica de la delimitació: s'adjunta plànol en l'annex II del decret

4. Descripció

La Fàbrica de pisa fina i superfina de l'Alcora, «la Fàbrica Gran», constitueix la primera i més important empresa de la Il·lustració destinada al proveïment de productes ceràmics d'alta qualitat principalment per a consum nacional. No obstant això, va aconseguir molta projecció internacional i es va posar a l'altura de les que ja hi havia a Europa, i se'n conserven peces hui dia en museus i col·leccions privades importants de tot el món.

Va ser propiciada per la política proteccionista que va implantar Felip V i fundada per un poderós il·lustrat, el Sr. Buenaventura Pedro de Alcántara Abarca de Bolea-Ximénez de Urrea, IX Comte d'Aranda.

L'èxit de l'empresa es va deure a la confluència de diferents factors, que segons Eladi Grangel van ser: la formació continuada dels operaris, la contractació de tècnics destacats, la recerca de les millors matèries primeres (fins i tot, a l'estranger), l'obtenció de privilegis reals per a la importació de matèries primeres i per a la comercialització de la pisa, l'escrupolosa organització interna (regulada per ordenances), l'existència en les dependències de la manufactura d'un arxiu voluminós de dibuixos i gravats (font d'inspiració per als artistes), l'estructura productiva (divisió del treball en quadres o departaments), la distribució i la comercialització de la pisa (venta en la pròpia fàbrica, venda ambulants a través de traginers i instal·lació de factories o magatzems en les principals ciutats).

Tot això va confluïr en l'obtenció d'un producte de la màxima qualitat tant tècnica com artística, en què les obres mestres estan considerades pels especialistes com la millor pisa europea del segle XVIII.

Constitueix un antecedent del sector actual de la teula de la província de Castelló a causa de la tradició que va ser transmesa per la mà d'obra altament qualificada procedent de la fàbrica.

En definitiva, amb la declaració de bé d'interès cultural, amb la categoria de lloc històric, es posarà en valor i coneixement un lloc destacat de la nostra història econòmica i es propiciarà la recuperació de la seua important arquitectura i instal·lacions.

5. Història

D'acord amb els estudis de Josep M.ª Soler García i Salvador Domènech i Llorens, la fàbrica es va construir en 1727 als terrenys propietat del Comte d'Aranda a la Tinença de l'Alcalatén, on ja hi havia mà d'obra experta en el treball del fang (funcionaven a l'Alcora una vintena de terrisseries i cantereries) i abundants matèries primeres com ara fang, llenya i aigua. Aquest noble va voler donar resposta a la demanda de béns sumptuaris d'una societat aristocràtica i burgesa, que els requeria com a reflex de prestigi i bon gust dels seus posseïdors, així com per a potenciar el desenvolupament econòmic de la nació. Fins al moment, la importació de pisa fina i porcellana procedia de França (Sèvres, Llemotges) i de Meissen, bressol de la porcellana europea.

Com a bon il·lustrat, el Comte d'Aranda, preocupat per «la felicitat i el progrés dels pobles», va decidir escometre amb capital propi la fundació d'una fàbrica de pisa. La població de l'Alcora li oferia, a més a més, l'avantatge de la proximitat als ports del mediterrani, cosa que facilitaria l'exportació dels seus productes.

– Patrimoniales y urbanísticos, con la inclusión de los inmuebles y espacios urbanos vinculados históricamente a la fàbrica.

Arqueológicos, en función de previsible hallazgos arqueológicos ya que se presume la existencia de gran parte de las instalaciones originales incluso de un sótano, en la actualidad colmatados por escombros.

Definición literal de la delimitación:

Origen: Vértice norte de la parcela 07 de la manzana catastral 78964, punto A.

Sentido: horario.

Línea delimitadora: desde el punto de origen A, la línea recorre en dirección sur el linde de la acequia, incluyéndola, hasta el encuentro con el camino existente, Incorpora el camino hasta girar a norte incluyendo el patio de luces del edificio sito en la parcela catastral 01. Cruza la calle Fàbrica y continua en dirección sureste por el linde de las fachadas de las manzanas 78973 y 78901 hasta la acequia, la incorpora y prosigue por la misma hasta el punto de origen.

Definición gràfica de la delimitación: se adjunta plano en el anexo II del decreto.

4. Descripción

La Fàbrica de loza fina y superfina de l'Alcora, «la Fàbrica Gran» constituye la primera y más importante empresa de la Ilustración destinada al abastecimiento de productos cerámicos de alta calidad principalmente para consumo nacional; sin embargo alcanzó gran proyección internacional poniéndose a la altura de las ya existentes en Europa y conservándose piezas hoy en día en importantes museos y colecciones privadas de todo el mundo.

Fue propiciada por la política proteccionista implantada por Felipe V y fundada por un poderoso ilustrado, D. Buenaventura Pedro de Alcántara Abarca de Bolea y Ximénez de Urrea, IX Conde de Aranda.

El éxito de la empresa se debió a la confluencia de distintos factores, los cuales según Eladi Grangel fueron: la continuada formación de los operarios, la contratación de destacados técnicos, la búsqueda de las mejores materias primas (incluso en el extranjero), la obtención de privilegios reales para la importación de materias primas y para la comercialización de la loza, la escrupolosa organización interna (regulada por ordenanzas), la existencia en las dependencias de la manufactura de un voluminoso archivo de dibujos y grabados (fuente de inspiración para los artistas), la estructura productiva (división del trabajo en *quadras* o departamentos), la distribución y comercialización de la loza (venta en la propia fàbrica, venta ambulante a través de arrieros e instalación de factorías o almacenes en las principales ciudades).

Todo ello confluïó en la obtención de un producto de la máxima calidad tanto técnica como artística, cuyas obras maestras están consideradas por los especialistas como la mejor loza europea del siglo XVIII.

Constituye un antecedente del actual sector azulejero de la provincia de Castellón debido a la tradición que fue transmitida por la mano de obra altamente cualificada procedente de la fàbrica.

En definitiva con la declaración de Bien de Interés Cultural, con la categoría de Sitio Histórico, se pondrá en valor y conocimiento un lugar destacado de nuestra historia económica y se propiciarà la recuperación de su importante arquitectura e instalaciones.

5. Historia

De acuerdo con los estudios de Josep M.ª Soler García y Salvador Domènech Llorens, la fàbrica fue levantada en 1727 en los terrenos propiedad del Conde de Aranda en la Tenencia de l'Alcalatén, donde ya existía mano de obra experta en el trabajo del barro (funcionaban en l'Alcora una veintena de alfares y cantererías) y abundantes materias primas como barro, leña y agua. Este noble quiso dar respuesta a la demanda de bienes suntuarios de una sociedad aristocrática y burgesa, que los requeria como reflejo de prestigio y buen gusto de sus poseedores, así como para potenciar el desarrollo económico de la nación. Hasta el momento la importación de loza fina y porcelana procedía de Francia (Sèvres, Limoges) y de Meissen, cuna de la porcelana europea.

Como buen ilustrado el Conde de Aranda, preocupado por «la felicidad y progreso de los pueblos» decidió acometer con capital propio la fundación de una fàbrica de loza. La población de l'Alcora le ofrecía además la ventaja de su proximidad a los puertos del mediterráneo lo que facilitaría la exportación de sus productos.

El fundador

El Sr. Buenaventura, fill del I Duc d'Almazán, va ser batejat el 14 d'abril de 1699 a Saragossa. Després d'un difícil plet familiar, va ser declarat IX Comte d'Aranda. Militar de professió, va arribar a coronel d'infanteria i va ser el prototip d'home culte i empenedor de la Il·lustració que no va dubtar a portar a la pràctica per si mateix les accions que es consideraven necessàries per al progrés nacional.

En 1726 començà la fàbrica i la primera pedra va ser col·locada per ell mateix. Al maig de 1727 se'n va finalitzar la construcció. A partir de 1732, el rei el destinà a Ceuta i a Itàlia, des d'on va haver de seguir l'evolució de la fàbrica del procés de producció de la qual era un profund coneixedor. Després d'una llarga malaltia que el va apartar de les seues ocupacions, va morir prematurament en 1742.

El seu fill Pedro Pablo, nascut a Siétamo en 1719, va ser el seu successor i va arribar a ser un dels màxims exponents de la Il·lustració espanyola.

La seua biografia ens el mostra com un gran estadista i erudit polifacètic. Va començar, el llavors Duc d'Almazán, com a primogènit de la casa d'Aranda, amb la carrera militar en 1736, quan als 17 anys es va presentar en l'exèrcit espanyol d'Itàlia. Als 21 anys va ser nomenat capità de Granaders del primer batalló del Regiment d'Infanteria Inmemorial de Castella, del qual era coronel el seu pare. Felip V li va concedir el grau de coronel d'Infanteria en atenció als seus mèrits.

La Pau d'Aquisgrà (1748) va permetre al Comte l'administració de les seues possessions i la realització de viatges a França i al centre d'Europa a fi d'il·lustrar-se i augmentar els seus coneixements. A Prússia va estudiar tàctica militar i economia en la línia cameralista. Va visitar fàbriques i centres comercials especialment a la ciutat alemanya de Meissen, on va recaptar fórmules i mètodes per a millorar la fàbrica. Allí va contractar Juan Cristian Knipffer, que es va obligar a fabricar porcellana fina a l'Alcora durant sis anys i ensenyar aquesta tècnica als aprenents.

Quan tornà a Espanya en 1755 va ser promogut a tinent general i enviat a Lisboa com a ambaixador d'Espanya. La seua estada a Portugal va ser premiada amb el collar del Toisó d'Or i aquest any va ser nomenat director general d'Artilleria i Enginyers. Aranda va destacar en el seu lloc de director general organitzant l'artilleria en departaments. Va fer, també, estudi de totes les places, els aquarteraments i les fortificacions de la península, va fundar la Societat Militar de Matemàtiques i va unificar les diferents escales usades en mapes.

També va ser del seu Interés l'arquitectura, i va ser nomenat Consiliari de la Reial Acadèmia de Nobles Arts de Sant Ferran, per a la qual va redactar una memòria sobre el mètode d'ensenyament de l'arquitectura basat en tres principis: fermesa, bellesa i comoditat.

Posteriorment, va ocupar diversos càrrecs com a ambaixador a Polònia, president del Consell de Castella, on va desenvolupar diverses activitats de millora de la capital d'Espanya i moltes altres en suport a l'art. Va participar activament en la política nacional i, després del seu enfrontament amb Campomanes, va ser nomenat ambaixador a París. Les circumstàncies polítiques van propiciar el nomenament d'Aranda (1792) com a degà del Consell de Castella i primer secretari d'Estat.

La seua activitat política, en oposició a la declaració de guerra entre Espanya i la Convenció Francesa (1793-1795), va derivar en un enfrontament dur amb Godoy i amb el mateix Carles IV, i va ser destituït dels seus càrrecs i enviat al seu desterrament de Jaén, amb confiscació de tots els seus documents, incomunicació i presó a l'Alhambra.

En 1795, se li va permetre retirar-se a la seua casa d'Épila, on va viure dedicat a l'administració de les seues possessions i a col·laborar amb la Reial Societat Econòmica Aragonesa d'Amics del País, fins que va morir sense successor directe (1798), amb l'edat de setanta-huit anys.

Després de morir, el següent propietari de la fàbrica va ser el seu nebot i hereu, el Duc d'Híjar, i va continuar en la família fins a la seua venda en 1850 als industrials Girona, que el van transmetre als Aicart.

6. Descripció de la fàbrica i les edificacions conservades

La Reial Fàbrica es va instal·lar als afores de la població, al costat del camí de Castelló. En aquesta zona ja hi havien en aquells dies un convent de frares franciscans i algunes cantereries i ollereries familiars.

Les edificacions i les instal·lacions que van conformar la fàbrica es van iniciar modestament però es van ampliar al llarg del segle XVIII fins que van aconseguir la màxima extensió a principi del segle XIX.

El fundador

D. Buenaventura, hijo del I Duque de Almazán, fue bautizado el 14 de abril de 1699 en Zaragoza. Tras un difícil pleito familiar fue declarado IX Conde de Aranda. Militar de profesión, llegó a coronel de infantería y fue el prototipo de hombre culto y empenedor de la Ilustración que no dudó en llevar a la práctica por sí mismo las acciones que se consideraban necesarias para el progreso nacional.

En 1726 comienza la fábrica y la primera piedra fue colocada por él mismo. En mayo de 1727 se finalizó la construcción. A partir de 1732 el rey lo destina a Ceuta y a Italia, desde donde tuvo que seguir la evolución de la fábrica de cuyo proceso de producción era un profundo conocedor. Tras una larga enfermedad que le apartó de sus ocupaciones murió prematuramente en 1742.

Su hijo Pedro Pablo, nacido en Siétamo en 1719, fue su sucesor y llegó a ser uno de los máximos exponentes de la Ilustración española.

Su biografía nos lo revela como un gran estadista y erudito polifacético. Comenzó, el entonces Duque de Almazán, como primogénito de la casa de Aranda, con la carrera militar en 1736, cuando a los 17 años se presentó en el ejército español de Italia. A los 21 años fue nombrado capitán de Granaderos del primer batallón del Regimiento de Infantería Inmemorial de Castilla del que era coronel su propio padre. Felipe V le concedió el grado de Coronel de Infantería en atención a sus méritos.

La Paz de Aquisgrán (1748) permitió al Conde la administración de sus posesiones y la realización de viajes a Francia y al Centro de Europa con objeto de ilustrarse y aumentar sus conocimientos. En Prusia estudió táctica militar y economía en la línea cameralista. Visitó fábricas y centros comerciales especialmente en la ciudad alemana de Meissen, en la que recabó fórmulas y métodos para mejorar la fábrica. Allí contrató a Juan Cristian Knipffer, quien se obligó a fabricar porcelana fina en Alcora durante seis años y enseñar esta técnica a los aprendices.

Cuando vuelve a España en 1755 es promovido a Teniente General y enviado a Lisboa como embajador de España. Su estancia en Portugal fue premiada con el collar del Toisón de Oro y ese año fue nombrado director general de Artillería e Ingenieros. Aranda destacó en su puesto de director general organizando la artillería en departamentos. Hizo también estudio de todas las plazas, acuartelamientos y fortificaciones de la península, fundó la Sociedad militar de matemáticas y unificó las diferentes escalas empleadas en mapas.

También fue de su interés la arquitectura, siendo nombrado Consiliario de la Real Academia de Nobles Artes de San Fernando para la que redactó una memoria sobre el método de enseñanza de la arquitectura basado en tres principios: firmeza, hermosura y comodidad.

Posteriormente ocupó diversos cargos como embajador en Polonia, presidente del Consejo de Castilla, donde desplegó diversas actividades de mejora de la capital de España y muchas otras en apoyo al arte. Participó activamente en la política nacional y, tras su enfrentamiento con Campomanes, es nombrado embajador en París. Las circunstancias políticas propiciaron el nombramiento de Aranda (1792) como decano del Consejo de Castilla y primer secretario de Estado.

Su actividad política, en oposición a la declaración de guerra entre España y la Convención francesa (1793-1795) derivó en un duro enfrentamiento con Godoy y con el propio Carlos IV siendo destituido de sus cargos y enviado a su destierro de Jaén, con incautación de todos sus documentos, incomunicación y prisión en la Alhambra.

En 1795, se le permitió retirarse a su casa de Épila, donde vivió dedicado a la administración de sus posesiones y a colaborar con la Real Sociedad Económica Aragonesa de Amigos del País, hasta su muerte sin sucesor directo (1798), a la edad de setenta y ocho años.

Tras su muerte, el siguiente propietario de la fábrica fue su sobrino y heredero el Duque de Híjar, continuando en la familia hasta su venta en 1850 a los industriales Girona que lo transmitieron a los Aicart.

6. Descripción de la fàbrica y edificaciones conservadas

La Real Fàbrica se instaló a las afueras de la población, junto al camino de Castelló. En esta zona ya existían por entonces un convento de frailes franciscanos y algunas cantererías y ollerías familiares.

Las edificaciones e instalaciones que conformaron la fábrica se iniciaron modestamente pero se fueron ampliando a lo largo del siglo XVIII hasta alcanzar su máxima extensión a principios del siglo XIX.

La primera descripció de les instal·lacions consta en un informe detallat de 1729 i que es recull en l'arxiu municipal de Castelló (Caixa l'Alcora).

Es conserva un pla de la fàbrica en l'Arxiu Històric Provincial de Saragossa de 1805, que va signar Sr. Josef Delgado, intendent d'aquesta. Aquest pla descriu amb precisió els espais de la fàbrica i aporta un alçat de la façana principal. La superfície indicada en aquest pla es mantindrà fins al tancament de la fàbrica en 1944.

Segons els estudis que han realitzat Ximo Todolí i Joaquín Cabrera i l'informe d'Eladi Grangel i Silvia Segura, esmentats en la bibliografia, efectuats comparant el pla esmentat amb la documentació de l'època, les fases de construcció de l'edifici van ser:

Edifici fundacional

Ocupava una parcel·la quadrada de 200 pams de longitud per 180 de latitud, segons la documentació conservada, la qual cosa suposa, si són pams valencians, una superfície de 1843 m².

Albergava un pati central amb dues basses de decantació, un soterrani amb un molí de quatre pedres i morter manual per a vernissos. En planta baixa, magatzems, dos forns grans (per a bescurtat i fi) i un altre de xicotet per a frites, torns, secció de fusteria i secció de motles i mobles. En la primera planta: magatzem de fi, taules de pintura i escola de dibuix, entre altres.

D'aquest edifici es conserva pràcticament el 50 % de la construcció.

Les primeres ampliacions

En 1729, s'hi va agregar un terreny en el qual es van construir un pou i tres noves basses de decantació. S'hi van construir naus per a magatzems de terra i llenya.

Entre 1729 i 1730 es va construir un nou forn més gran i un gran magatzem per a pisa acabada.

En 1731 s'hi va instal·lar un molí de 8 moles per a moldre vernissos i colors.

En 1735 es realitzaren obres de reconstrucció de forns i molins.

Entre 1743 i 1753 s'amplià el nombre de molins i forns, noves basses i magatzems i una màquina per a refinar vernís.

Obres en la segona meitat del segle XVIII

L'expansió de la fàbrica continuà al llarg de la segona meitat de la centúria, fins que va aconseguir una superfície aproximada de 7.290 m² (100 vares valencianes de façana per 90 vares de fons); les ampliacions es realitzaren cap a l'oest. Es devien a la introducció de noves tècniques (tercer foc, jaspis, porcellana i mitja porcellana, terra de pipa...) i suposaren una ampliació de la plantilla i la necessitat de forns i molins específics, etc.

Entre 1764 i 1775: dues noves naus de 131 m² cada una, un magatzem cobert per a llenya i un altre per a materials, 4 grans forns, sales per a la composició dels vernissos i un forn per a calcinar-los.

En 1774 es construïren els forns per a porcellana i els departaments per a la manufactura d'aquesta.

En 1792 es va notar un augment de quadres (dependències), forns i habitacions d'empleats i magatzems.

Obres fins a 1805

El duc d'Híjar continuà ampliant la fàbrica amb les instal·lacions que Josef Delgado, l'intendent relacionà: un nou molí de 18 moles, 3 taones (de 4 moles cada una) i dos reblons per a moldre vernissos, cobertes, arena i pedra de foc; quatre forns, noves sales de torns i magatzems per a la pisa comuna, pipa, jaspis natural i porcellana.

Aquestes obres aportaren a la fàbrica la seua màxima extensió, i encara estaven per finalitzar en 1805. De fet, Delgado va acolorir en el plànol les parts no acabades, al fons de la fàbrica.

La fàbrica entre 1805 i 1895

Durant la Guerra de la Independència va ser ocupada pels soldats de Napoleó, que van causar molts estralls i en van paralitzar completament la producció. La recuperació lenta de la fàbrica es va truncar amb la Primera Guerra Civil Carlista (1830-1840), que va provocar falta de materials i operaris. Les instal·lacions van ser tancades i embargades judicialment per reclamacions dels creditors.

La primera descripció de las instalaciones consta en un detallado informe de 1729 y que se recoge en el archivo municipal de Castellón (Caja Alcora).

Se conserva un plano de la fàbrica en el Archivo Histórico Provincial de Zaragoza de 1805 firmado por D. Josef Delgado, Intendente de la misma. Este plano describe con precisión los espacios de la fàbrica y aporta un alzado de la fachada principal. La superficie reflejada en este plano se mantendrá hasta el cierre de la fàbrica en 1944.

Según los estudios realizados por Ximo Todolí y Joaquín Cabrera y el informe de Eladi Grangel y Silvia Segura, reseñados en la bibliografía, efectuados comparando el citado plano con la documentación de la época, las fases de construcción del edificio fueron:

Edificio fundacional

Ocupaba una parcela cuadrada de 200 palmos de longitud por 180 de latitud, según la documentación conservada, lo que supone, si son palmos valencianos, una superficie de 1843 m².

Albergaba un patio central con dos balsas de decantación, un sótano con un molino de cuatro piedras y mortero manual para barnices. En planta baja, almacenes, dos hornos grandes (para bizcochado y fino) y otro pequeño para frites, tornos, sección de carpintería y sección de moldes y muebles. En la primera planta, almacén de fino, mesas de pintura y escuela de dibujo entre otros.

De este edificio se conserva pràcticament el 50 % de su construcción.

Las primeras ampliaciones

En 1729, se agrega un terreno en el que se construyen un pozo y tres nuevas balsas de decantación. Se construyen naves para almacenes de tierra y leña.

Entre 1729 y 1730 se construye un nuevo horno mayor y un gran almacén para loza acabada.

En 1731 se instala un molino de 8 muelas para moler barnices y colores.

En 1735 se realizan obras de reconstrucción de hornos y molinos.

Entre 1743 y 1753 se amplía el número de molinos y hornos, nuevas balsas y almacenes y una máquina para refinar barniz.

Obras en la segunda mitad del siglo XVIII

La expansión de la fàbrica continuà a lo largo de la segunda mitad de la centuria, hasta alcanzar una superficie aproximada de 7.290 m² (100 varas valencianas de fachada por 90 varas de fondo); las ampliaciones se realizan hacia el oeste. Se deben a la introducción de nuevas técnicas (tercer fuego, jaspes, porcelana y media porcelana, tierra de pipa...) y suponen una ampliación de la plantilla y la necesidad de hornos y molinos específicos etc.

Entre 1764 y 1775: dos nuevas naves de 131 m² cada una, un almacén cubierto para leña y otro para materiales, 4 grandes hornos, salas para la composición de los barnices y un horno para calcinarlos.

En 1774 se construyen los hornos para porcelana y los departamentos para su manufactura.

En 1792, se cita un aumento de *quadras* (dependencias), hornos y habitaciones de empleados y almacenes.

Obras hasta 1805

El duque de Híjar continuà ampliando la fàbrica con las instalaciones que Josef Delgado, el intendente relaciona: *un nuevo molino de 18 muelas, 3 tahonas (de 4 muelas cada una) y dos rublones para moler barnices, cubiertas, arena y pedernal; cuatro hornos, nuevas salas de tornos, y almacenes para la loza común, pipa, jaspes natural y porcelana.*

Estas obras aportarán a la fàbrica su máxima extensión, y todavía están por finalizar en 1805. De hecho Delgado colorea en el plano las partes no acabadas, al fondo de la fàbrica.

La fàbrica entre 1805 y 1895

Durante la Guerra de la Independencia fue ocupada por los soldados de Napoleón, causando grandes estragos y paralizando completamente la producción. La lenta recuperación de la fàbrica se truncó con la Primera Guerra Civil Carlista (1830-1840) provocando falta de materiales y operarios. Las instalaciones fueron cerradas y embargadas judicialmente por reclamaciones de los acreedores.

Després d'un període difícil, la Casa d'Híjar va optar per l'arrendament de l'empresa en 1850 als germans el senyor Ramón i el senyor Matías Girona, magatzemistes de pisa a Barcelona. El senyor Ramón, mitjançant escriptura d'acensament de 1859 es va constituir en propietari de l'empresa. En 1866 el seu fill Ramón Girona i Mató n'assumí la direcció. L'empresa va seguir en poder de la família fins a 1895, i l'últim propietari d'aquesta família va ser Daniel Girona.

En aquest període es va produir un gran declivi de la fàbrica que van pretendre paliar els seus amos amb la introducció de l'estampació anglesa, de moda, sense aconseguir-ho.

1895-1936

És el període més fosc de la fàbrica en el qual no s'aporten novetats industrials. En la guerra civil es va produir el fenomen de la col·lectivització a la localitat i l'empresa va quedar paralitzada. Les seues instal·lacions es van utilitzar com a magatzem de productes, eines i animals. El 27 de gener de 1938, segons Cabrera, pot considerar-se l'acabament de la Reial Fàbrica d'Aranda.

1940 fins hui

Poc després de la guerra va ser derrocada parcialment per a la venda de la fusta de les bigues. Al solar es van instal·lar terrissaires i fabricants de pisa i taulells que van aprofitar la infraestructura que hi havia. També la fàbrica tèxtil anomenada «de les Tovalles», fundada pel senyor Severino Ramos Nebot, es va instal·lar dins de la Reial Fàbrica, i aquest espai hui està ocupat per un bloc de cases.

Les últimes empreses propietàries de l'edificació existent van ser les de TILESÀ i BIC SL (1950-1960), de taulell. L'última empresa, que es va situar sobre la part del conjunt de 1750-1805, va tancar en 1989.

Edificacions conservades

Es conserva la nau amb una zona de dues plantes. L'estructura d'aquesta és de formigó i té murs de rajola alçats sobre pervivències dels murs de maçoneria originals. L'interior és diàfan amb cintres metàl·liques i coberta de dues vessants. En aquest es troba un gran forn tipus túnel bicanal. S'hi conserven els tres forns originals per a la producció de bescuit.

Per a la construcció de la fàbrica van usar materials del lloc, pedra, calç i fusta, i es van poder considerar una mostra d'arquitectura popular important. Hi destaca la construcció dels seus quatre forns de tipus intermitent, amb tir vertical directe, que manca de fumeral i que funcionaven segons els cicles de càrrega, cocció i descàrrega. Presentaven molt de rendiment útil, però un rendiment tèrmic molt baix. Hui se'n mantenen tres drets, en bon estat de conservació. Estan conformats com un gran cilindre cobert de dues altures o pisos: el dau o cambra inferior semisoterrada i la cambra superior de cocció o forn de dalt.

La cambra inferior i la del pis superior o forn de dalt estaven cobertes per una volta plana de rajola ceràmica denominada «capel» o volta. En aquests s'havia practicat una sèrie de forats, circular i regularment disposats, denominats «foradà».

El buit central de la «foradà» superior es coneixia com a «lluna». S'accedia al forn superior per mitjà de dues obertures en façana i nau.

En el canó, al costat de la cambra inferior, es produïa la combustió i la llenya s'introduïa per la boca situada en façana a nivell del camí interior i davant del llenyer.

Aquests forns han sigut objecte d'una primera fase de recuperació de la fàbrica segons projecte de l'arquitecta Diana Sánchez Mustieles de desembre de 2017, Projecte d'intervenció de consolidació de forns i nau annexa de la Reial Fàbrica de Pisa i Porcellana del Comte d'Aranda de l'Alcora. En aquesta fase s'han escomès les actuacions següents a la nau que va ocupar l'empresa BIC, SL, i als forns conservats:

Neteja, eliminació de fem i enderrosos.

Recuperació de materials de valor històric o etnològic associats a la producció fabril.

Neteja de la coberta dels forns, amb molta càrrega de desfets i on havien crescut diversos pins.

Fitacions dels forjats de fusta de l'entresol de la nau.

Fitació de les galeries i les voltes dels forns.

Demolicció d'un afegit de bloc de formigó, rajola i coberta de xapa metàl·lica i part del mur de bloc que separa la nau BIC.

Tras un periodo difícil, la Casa de Híjar optó por el arrendamiento de la empresa en 1850 a los hermanos Don Ramón y don Matías Girona, almacenistas de loza en Barcelona. Don Ramón, mediante escritura de acensamiento de 1859 se constituye en propietario de la empresa. En 1866 su hijo Don Ramón Girona y Mató asume la dirección. La empresa sigue en poder de la familia hasta 1895, siendo su último propietario de esta familia Daniel Girona.

En este período se produce un gran declive de la fàbrica lo que pretendieron paliar sus dueños con la introducción de la estampación inglesa, de moda, sin conseguirlo.

1895-1936

Es el período más oscuro de la fàbrica en el que no se aportan novedades industriales. En la guerra civil se produjo el fenómeno de la colectivización en la localidad y la empresa quedó paralizada. Sus instalaciones fueron utilizadas como almacén de productos, aperos y animales. El 27 de enero de 1938, según Cabrera, puede considerarse el fin de la Real Fàbrica de Aranda.

1940 hasta hoy

Poco después de la guerra, fue parcialmente derribada para la venta de la madera de las vigas. En el solar se instalaron alfareros y fabricantes de loza y azulejos que aprovecharon la infraestructura existente. También la fàbrica textil llamada de les Tovalles, fundada por Don Severino Ramos Nebot, se instaló dentro de la Real Fàbrica, estando ocupado ese espacio hoy por un bloque de viviendas.

Las últimas empresas propietarias de la edificación existente fueron las de TILESÀ y BIC SL (1950-1960), azulejeras. La última empresa, que se situó sobre la parte del conjunto de 1750-1805, cerró en 1989.

Edificaciones conservadas

Se conserva la nave con una zona de dos plantas. Su estructura es de hormigón y muros de ladrillo levantados sobre pervivencias de los muros de mampostería originales. El interior es diáfano con cerchas metálicas y cubierta a dos aguas. En él se encuentra un gran horno tipo túnel bicanal. Se conservan los tres hornos originales para la producción de bizcocho.

Para la construcción de la fàbrica emplearon materiales del lugar, piedra, cal y madera, pudiéndose considerar una importante muestra de arquitectura popular. Destaca la construcción de sus cuatro hornos de tipo intermitente, con tiro vertical directo, careciendo de chimenea y que funcionaban según los ciclos de carga, cocción y descarga. Presentaban un gran rendimiento útil, pero un rendimiento térmico muy bajo. Hoy se mantienen tres en pie, en buen estado de conservación. Están conformados como un gran cilindro cubierto de dos altures o pisos: el dau o cámara inferior semi-enterrada y la cámara superior de cocción u horno de arriba.

La cámara inferior y la del piso superior u horno de arriba estaban cubiertas por una bóveda plana de ladrillo cerámico denominada capelo, bóveda o vuelta. En ellos se había practicado una serie de agujeros, circular y regularmente dispuestos, denominados *foradà*.

El hueco central de la *foradà* superior se conocía como *lluna*. Se accedía al horno superior por medio de dos aberturas en fachada y nave.

En el canó, junto a la cámara inferior, se producía la combustión y la leña era introducida por la boca situada en fachada a nivel del camino interior y delante del leñero.

Estos hornos han sido objeto de una primera fase de recuperación de la fàbrica según proyecto de la arquitecta Diana Sánchez Mustieles de diciembre de 2017, Proyecto de intervención de consolidación de hornos y nave anexa de la Real Fàbrica de Loza y Porcelana del Conde de Aranda de L'Alcora». En esta fase se han acometido las siguientes actuaciones en la nave que fue ocupada por la empresa BIC, SL, y en los hornos conservados:

Limpieza, eliminación de basura y escombros.

Recuperación de materiales de valor histórico o etnològic asociados a la producción fabril.

Limpieza de la cubierta de los hornos, con una gran carga de desechos y donde habían crecido varios pins.

Apeos de los forjados de madera del entresuelo de la nave.

Apeo de las galerías y bóvedas de los hornos.

Demolicción de un añadido de bloque de hormigón, ladrillo y cubierta de chapa metálica y parte del muro de bloque que separa la nave BIC.

Demolició de part d'envà de rajola existent i fals sostre de canyís en planta alta.

Eliminació d'instal·lacions de sanejament obsoletes.

Demolició del tancament de rajola que dona accés a les cendrerres dels forns i enderrocament de la porta d'accés a la cambra superior.

Reparacions provisionals: tancament de l'accés posterior amb fàbrica de rajola. Reparació de les goteres de la coberta.

7. Etapes artístiques i productives de la fàbrica

Basant-nos en l'informe d'Eladi Grangel, l'evolució de la producció de la fàbrica es resumeix en les etapes següents: en els primers anys de funcionament, la Reial Fàbrica va elaborar peces seguint els models del sud de França (Mostiers i Marsella fonamentalment), d'on provenen els primers directores artístics. Estils com Berain (amb puntes, arabescos, busts, esfinxs..., generalment en clarobscur blau, però també amb tocs suaus de policromia) o les *chinoiseries* (amb vegetació prolífica i figures orientals o grotesques) mostren l'exquisida delicadesa i la perfecció que els pintors de la reial fàbrica van aconseguir ja des del principi.

A partir de 1750-1755 es va produir més diversificació ornamental i la creació d'estils propis, en part a causa de l'accés als càrrecs de responsabilitat artística del personal format en l'Acadèmia d'Aprenents, i també per adaptació als gustos canviants de la clientela.

Hi van aparèixer nombrosos dissenys de decoracions florals (unes de més naturalistes, altres d'estilitzades), composicions amb motius disposats per la superfície de les peces de manera harmònica com per exemple busts femenins (*madamita*), vaixells (*navilis*), arbres fruiters amb una font rajant al seu costat (*chaparro*), gossos, gàbies, trofeus militars i instruments musicals (*fanfarre*), etc.

També és aquesta l'època de la proliferació de les rocalles: motius asimètrics generalment en clarobscur groc, que a vegades acompanyen als elements esmentats anteriorment, però que sobretot estan associats a torres, ponts, banderes, motius aquàtics i, a vegades, un sol radiant amb trets facials humans. És l'estil denominat popularment «Álvaro» (per un dels seus principals impulsors, Vicente Álvaro Ferrando) i esmentat en la documentació de la reial fàbrica com *Andròmica fina, con adornos de talla* [rocalla] con sus *casalicios y surtimientos de fuentes con algunas flores y árboles*.

L'esquematització de la decoració floral donarà lloc a una de les sèries més prolífiques de l'Alcora, també molt imitada en altres centres com Onda, Ribesalbes, Manises, etc., anomenada «ramito» i caracteritzada per una xicoteta flor policromàtica que generalment combina els colors blau, groc i ocre. En les peces més senzilles, aquesta flor apareix aïllada, però també és habitual que es complementi amb fulles d'un sol traç, amb rams més complexos formats per fulles bicromàtiques o amb xicotetes fruites molt esquemàtiques que semblen pomes o peres. Les peces pertanyents a aquest estil eren comercialitzades pels traginers en mercats ambulants, i apareixien en un llenç de Goya titulat «El Chatarro». Se sol denominar així («Chatarro») la decoració que combina el ramejat estilitzat i les xicotetes fruites descrites anteriorment.

Un dels més importants objectius dels Comtes d'Aranda va ser aconseguir elaborar porcellana a la seua fàbrica. Per això van contractar diversos mestres estrangers, com François Haly (1751), Johann Knipffer (1761), François Martin (1774) o Pierre Cloostermans (1787). Poc abans (1786) també van ser enviats a París dos operaris alcorins, Cristóbal Pastor i Vicente Álvaro, per a instruir-se en la fabricació de la porcellana.

Tots aquests esforços van donar resultat, i des de final del segle XVIII l'Alcora va fabricar porcellana de molta qualitat, que es va decorar amb nous estils representatius del neoclassicisme imperant en aquest temps. Entre aquests cal destacar el reflex daurat (amb un color groc molt viu), l'estil Sèvres (que combina decoració pintada, òxids metàl·lics i xicotetes escenes estampades), i les flors alemanyes, xicotet «ramito» policromàtic del qual destaca una gran rosa encarnada. Amb aquestes ornamentacions es van decorar plats i altres peces de format xicotet, com per exemple jocs de cafè o te, begudes que a final de segle van desplaçar el xocolate com a beguda de moda.

En el segle XIX es generalitzà l'estampació calcogràfica, una tècnica de decoració ceràmica de caràcter industrial, que permeté l'abaratiment dels costos. En aquesta tècnica, l'Alcora va ser un centre pioner

Demolición de parte de tabique de ladrillo existente y falso techo de cañizo en planta alta.

Eliminación de instalaciones de saneamiento obsoletas.

Demolición del cerramiento de ladrillo que da acceso a las cendreras de los hornos y derribo de la puerta de acceso a la cámara superior.

Reparaciones provisionales: cierre del acceso trasero con fábrica de ladrillo. Reparación de las goteras de la cubierta.

7. Etapas artísticas y productivas de la fàbrica

Basándonos en el informe de Eladi Grangel, la evolución de la producción de la fàbrica se resume de las siguientes etapas: en los primeros años de funcionamiento, la Real Fàbrica elaboró piezas siguiendo los modelos del Sur de Francia (Moustiers y Marsella fundamentalmente), de donde provienen los primeros directores artísticos. Estilos como Berain (con puntillas, arabescos, bustos, esfinges..., generalmente en claroscuro azul, pero también con suaves toques de policromía) o las chinerías (con prolífica vegetación y figuras orientales o grotescas) muestran la exquisita delicadeza y perfección que los pintores de la Real Fàbrica lograron ya desde el principio.

A partir de 1750-1755 se va produciendo una mayor diversificación ornamental y la creación de estilos propios, en parte debido al acceso a los cargos de responsabilidad artística del personal formado en la Academia de Aprendices, y también por adaptación a los gustos cambiantes de la clientela.

Aparecen numerosos diseños de decoraciones florales (unas más naturalistas, otras estilizadas), composiciones con motivos dispuestos por la superficie de las piezas de manera armónica como por ejemplo bustos femeninos (*madamita*), barcos (*navios*), árboles frutales con una fuente manando a su lado (*chaparro*), perros, jaulas, trofeos militares e instrumentos musicales (*fanfarre*), etc.

También es esta la época de la proliferación de las rocallas: motivos asimétricos generalmente en claroscuro amarillo, que a veces acompañan a los elementos citados antes, pero que sobre todo van asociados a torres, puentes, banderas, motivos acuáticos y, a veces, un sol radiante con rasgos faciales humanos. Es el estilo denominado popularmente «Álvaro» (por uno de sus principales impulsores, Vicente Álvaro Ferrando) y citado a la documentación de la Real Fàbrica como *Andròmica fina, con adornos de talla* [rocalla] con sus *casalicios y surtimientos de fuentes con algunas flores y árboles*.

La esquematización de la decoración floral dará lugar a una de las series más prolíficas de L'Alcora, también muy imitada en otros centros como Onda, Ribesalbes, Manises, etc, llamada «Ramito» y caracterizada por una pequeña flor policroma que generalmente combina los colores azul, amarillo y ocre. En las piezas más sencillas, esta flor aparece aislada, pero también es habitual que se complemente con hojas de un solo trazo, con ramos más complejos formados por hojas bicromas o con pequeñas frutas muy esquemáticas que parecen manzanas o peras. Las piezas pertenecientes a este estilo eran comercializadas por los arrieros en mercados ambulantes, y aparecen en un lienzo de Goya titulado «El Cacharrero». Se suele denominar así («Cacharrero») la decoración que combina el rameado estilitado y las pequeñas frutas antes descritas.

Uno de los más importantes objetivos de los Condes de Aranda fue conseguir elaborar porcelana en su fàbrica. Por ello contrataron a varios maestros extranjeros, como François Haly (1751), Johann Knipffer (1761), François Martin (1774) o Pierre Cloostermans (1787). Poco antes (1786) también fueron enviados a París dos operarios alcorinos, Cristóbal Pastor y Vicente Álvaro, para instruirse en la fabricación de la porcelana.

Todos estos esfuerzos dieron resultado, y desde finales del siglo XVIII L'Alcora fabricó porcelana de gran calidad, que se decoró con nuevos estilos representativos del neoclassicismo imperante en este tiempo. Entre ellos cabe destacar el reflejo dorado (con un color amarillo muy vivo), el estilo Sèvres (que combina decoración pintada, óxidos metálicos y pequeñas escenas estampadas), y las flores alemanas, pequeño ramito policromo del que destaca una gran rosa encarnada. Con estas ornamentaciones se decoraron platos y otras piezas de pequeño formato, como por ejemplo juegos de cafè o té, bebidas que a finales de la centuria desplazaron al chocolate como bebida de moda.

En el siglo XIX se generalizó la estampación calcogràfica, una tècnica de decoració ceràmica de caràcter industrial, que permite el abaratamiento de los costes. En esta tècnica, L'Alcora fue un centro

a Espanya. Coneguda des del segle XVIII a Anglaterra, aquesta tècnica decorativa arribà amb la contractació de Francesco Rolandi en 1819. El 10 de maig del mateix any el Duc d'Híjar va sol·licitar-ne la patent per a la fabricació de pisa estampada a Espanya durant un període de 12 anys. Però l'abolició dels drets senyorials durant el Trienni Liberal deixà aquesta sol·licitud sense resposta.

Malgrat tot, l'aplicació d'estampació sobre porcellana, pisa i terra de pipa es prolongà a l'Alcora fins a final del segle XIX, amb l'ajuda puntual de tècnics estrangers procedents de Sant Petersburg, Staffordshire i Bristol.

L'estampació va compartir espai amb la producció de vaixelles blanques o discretament perfilades i amb sèries ornamentals heretades de l'esplendorós passat.

En 1895 «la Fàbrica Gran» passà a les mans de Cristóbal Aicart, el seu últim propietari, que va fabricar peces com ara cànirs en forma de petxina o botelles globulars amb coll de tulipa. Són les últimes aportacions a la història d'una manufactura que es va mantindre en actiu més de dos-cents anys.

8. Abast

Segons Grangel, des de la irrupció en el mercat de les ceràmiques de la fàbrica alcorina (que va adoptar un sistema racional d'organització, producció, distribució i comercialització del producte acabat), el país tenia una empresa de fabricació ceràmica a gran escala competitiva i moderna, en què el mostrar, les peces de pisa, sobretot per al servei de la taula, presentava a més les últimes tendències de les ceràmiques provençals que marcaven moda al país veí des del segle XVII. El seu influx va ser tal que els seus models formals i decoratius van acabar imposant-se amb millor o pitjor fortuna en altres importants centres nacionals productors de pisa estannífera.

Encara que es tenia mecanització escassa en els seus obradors, el treball, organitzat en seccions, estava altament especialitzat i era dirigit per personal qualificat expressament contractat, fins i tot, a l'estranger. Cada operari – «fabricador» –, que la mateixa empresa s'encarregava de formar acadèmicament a l'escola d'aprenents, tenia una comesa concreta i específica en la cadena de producció.

Per a la distribució i la comercialització del producte acabat, l'empresa disposava de venedors ambulants i d'una xarxa de punts de venda estables –«factories» o magatzems de venda preferentment a l'engròs– a les principals ciutats: Madrid i Saragossa, Barcelona, València, Alacant i especialment Cadis, que tenia el monopoli del comerç amb el continent americà. Aquests magatzems de gran capacitat, que subministraven als compradors majoristes, servien també de base per a l'exportació.

Certament el seu fundador va tindre la protecció borbònica que pretenia modernitzar el sector industrial nacional i implantar el lliure comerç, i va concedir privilegis a les fàbriques que s'instal·laren al país per a la producció d'objectes de consum a gran escala, i això malgrat l'oposició ferma dels gremis, que amb les seues tradicionals fórmules corporativistes controlaven el mercat de manera monopolista, i de les autoritats locals que cobraven taxes per la venda de productes forasters. Gràcies a aquestes mesures proteccionistes adoptades per la corona, que beneficiaven l'empresa i els empleats d'aquesta, la fàbrica alcorina va poder evadir els rígids reglaments gremials i també evitar el pagament de cànon per la venda dels seus productes en pobles i ciutats.

Control de qualitat, rendiment productiu, protecció contra l'espionatge industrial, producció a preu fet, exempció fiscal, servei a domicili, pensió de jubilació, assegurança d'accidents, campanyes de promoció i venda, etc., conceptes que a penes tenien en altres instal·lacions de producció ceràmica en l'època, van aconseguir carta de naturalesa en el seu esquema organitzatiu per primera vegada.

Es pot afirmar, per tant, que la fàbrica de ceràmica del comte d'Aranda va exercir de pont entre el taller (artesanal) i la fàbrica (industrial).

Repercussió internacional

De la repercussió internacional de la producció alcorina són bona prova, entre altres, els fets següents:

Contractació de tècnics estrangers per a la direcció artística de la manufactura (Joseph Olerys, François Martin, Johan Christian Knipfer, Pierre Cloostermans...).

pionero en España. Conocida desde el siglo XVIII en Inglaterra, esta técnica decorativa llega con la contratación de Francesco Rolandi en 1819. El 10 de mayo del mismo año el Duque de Híjar solicita la patente para la fabricación de loza estampada en España durante un período de 12 años. Pero la abolición de los derechos señoriales durante el Trienio Liberal dejará a esta solicitud sin respuesta

A pesar de todo, la aplicación de estampación sobre porcelana, loza y tierra de pipa se prolongará en L'Alcora hasta finales del siglo XIX, con la ayuda puntual de técnicos extranjeros procedentes de San Peterburgo, Staffordshire y Bristol.

La estampación compartió espacio con la producción de vajillas blancas o discretamente perfiladas y con series ornamentales heredadas del esplendoroso pasado.

En 1895 *la Fàbrica Gran* pasa a manos de Cristóbal Aicart, su último propietario, que fabricó piezas como botijos en forma de concha o botellas globulares con cuello de tulipán; son las últimas aportaciones a la historia de una manufactura que se mantuvo en activo más de doscientos años.

8. Alcance

Según Grangel, desde la irrupción en el mercado de las cerámicas de la fàbrica alcoreña (que adoptó un sistema racional de organización, producción, distribución y comercialización del producto acabado), el país contaba con una empresa de fabricación cerámica a gran escala competitiva y moderna, cuyo muestrario, piezas de loza sobre todo para el servicio de la mesa, presentaba además las últimas tendencias de las cerámicas provenzales que marcaban moda en el vecino país desde el siglo XVII. Su influjo fue tal que sus modelos formales y decorativos acabaron imponiéndose con mejor o peor fortuna en otros importantes centros nacionales productores de loza estannífera.

Aunque se contaba con escasa mecanización en sus obradores, el trabajo, organizado en secciones, estaba altamente especializado y era dirigido por personal cualificado expresamente contratado incluso en el extranjero. Cada operario –«fabricante»–, que la misma empresa se encargaba de formar académicamente en la escuela de aprendices, tenía un cometido concreto y específico en la cadena de producción.

Para la distribución y comercialización del producto acabado, la empresa disponía de vendedores ambulantes y de una red de puntos de venta estables –«factorías» o almacenes de venta preferentemente al por mayor– en las principales ciudades: Madrid y Zaragoza, Barcelona, Valencia, Alicante y especialmente Cádiz, que tenía el monopolio del comercio con el continente americano. Estos almacenes de gran capacidad, que abastecían a los compradores mayoristas servían también de base para la exportación.

Ciertamente su fundador contó con la protección borbónica que pretendía modernizar el sector industrial nacional e implantar el libre comercio, concediendo privilegios a las fábricas que se instalasen en el país para la producción de objetos de consumo a gran escala, y ello a pesar de la firme oposición de los gremios, que con sus tradicionales fórmulas corporativistas controlaban el mercado de forma monopolista, y de las autoridades locales que cobraban tasas por la venta de productos forasteros. Gracias a estas medidas proteccionistas adoptadas por la corona, que beneficiaban a la empresa y sus empleados, la fàbrica alcoreña pudo evadir los rígidos reglamentos gremiales y también evitar el pago de cánones por la venta de sus productos en pueblos y ciudades.

Control de calidad, rendimiento productivo, protección contra el espionaje industrial, producción a destajo, exención fiscal, servicio a domicilio, pensión de jubilación, seguro de accidentes, campañas de promoción y venta, etc., conceptos que apenas contaban en otras instalaciones de producción cerámica en la época, alcanzaron carta de naturaleza en su esquema organizativo por primera vez.

Se puede afirmar, por tanto, que la fàbrica de ceràmica del conde de Aranda ejerció de puente entre el taller (artesanal) y la fàbrica (industrial).

Repercusión internacional

De la repercusión internacional de la producción alcoreña son buena prueba, entre otros, los siguientes hechos:

Contratación de técnicos extranjeros para la dirección artística de la manufactura (Joseph Olerys, François Martin, Johan Christian Knipfer, Pierre Cloostermans...).

Enviament d'operaris locals (Vicente Álbaro i Cristóbal Pastor) a París en 1786 per a formar-se en la fabricació de porcellana en la *manufacture de la reine*.

Exempcions fiscals per a la importació de matèries primeres d'alta qualitat per a millorar el producte (com per exemple, el *zafre* d'Holanda).

Establiment de xarxes comercials que garantien la distribució del producte més enllà de les fronteres nacionals (a través dels ports de Castelló i Borriana, per a Europa, i de Cadis i Sevilla, per a Amèrica).

Com a conseqüència d'això i per la seua qualitat, la ceràmica de l'Alcora ha sigut objecte d'atenció del col·leccionisme internacional des del segle XIX i hui està present en museus destacats i col·leccions privades, entre aquests:

Museu de Belles Arts de Castelló

Museu Nacional de Ceràmica de València

Museu Nacional d'Arts Decoratives de Madrid

Museu Arqueològic Nacional

Museu del Disseny de Barcelona (engloba les col·leccions de l'antic Museu de Ceràmica de Barcelona, amb la més completa col·lecció de l'Alcora dels museus públics)

Musée National de Céramique (Sèvres, París)

Musée National de Porcelaine Adrien Dubouché (Llemotges, França)

Victoria and Albert Museum (Londres)

The Hispanic Society of America (Nova York)

The Metropolitan Museum (Nova York)

Museu de Belles Arts de Boston (els EUA)

I en col·leccions privades:

Fundació Rocamora (Barcelona)

Fundació Godía (Barcelona. Recentment tancada)

The Paul Getty Foundation (Los Angeles, Califòrnia)

Col·lecció Christian i Alexius Feit (Alemanya)

Col·lecció Torrecid (l'Alcora)

Col·lecció Ceracasa (l'Alcora)

Envío de operarios locales (Vicente Álbaro y Cristóbal Pastor) a París en 1786 para formarse en la fabricación de porcelana en la *manufacture de la reine*.

Exenciones fiscales para la importación de materias primas de alta calidad para mejorar el producto (como por ejemplo el *zafre* de Holanda)

Establecimiento de redes comerciales que garantizaban la distribución del producto más allá de las fronteras nacionales (a través de los puertos de Castellón y Burriana, para Europa, y de Cádiz y Sevilla, para América)

Como consecuencia de ello y por su calidad, la cerámica de l'Alcora ha sido objeto de atención del coleccionismo internacional desde el siglo XIX y hoy está presente en destacados museos y colecciones privadas, entre ellos:

Museo de Bellas Artes de Castellón

Museo Nacional de Cerámica de Valencia

Museo Nacional de Artes Decorativas de Madrid

Museo Arqueológico Nacional

Museu del Disseny de Barcelona (engloba las colecciones del antiguo Museo de Cerámica de Barcelona, con la más completa colección de l'Alcora de los museos públicos)

Musée National de Céramique (Sèvres, París)

Musée National de Porcelaine Adrien Dubouché (Limoges, Francia)

Victoria and Albert Museum (Londres)

The Hispanic Society of America (Nueva York)

The Metropolitan Museum (Nueva York)

Museo de Bellas Artes de Boston (USA)

Y en colecciones privadas:

Fundación Rocamora (Barcelona)

Fundación Godía (Barcelona. Recientemente cerrada)

The Paul Getty Foundation (Los Ángeles, California)

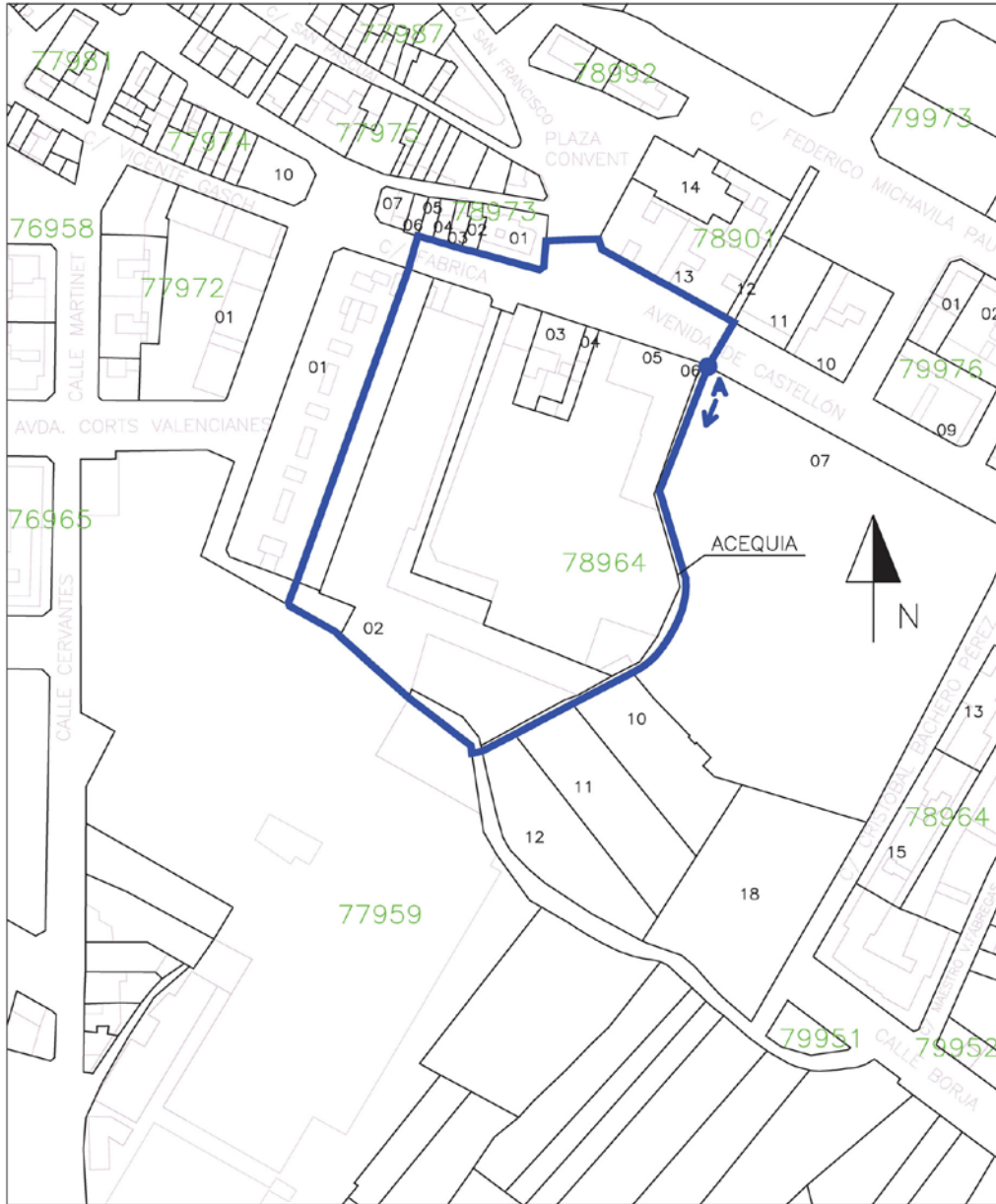
Colección Christian y Alexius Feit (Alemania)

Colección Torrecid (L'Alcora)

Colección Ceracasa (L'Alcora)

ANNEX II / ANEXO II

 <p>GENERALITAT VALENCIANA Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport</p>	<p>SITIO HISTÓRICO "REAL FÁBRICA DE LOZA Y PORCELANA DEL CONDE DE ARANDA DE ALCORA" L'ALCORA (CASTELLÓN)</p>	<p>15/06/2018</p> <p>— SITIO HISTÓRICO</p>
---	---	--